

KUTUBXONA FOYDALANUVCHILARINING RAQAMLI SAVODXONLIGINI OSHIRISH STRATEGIYALARI

Ernaqulov Sunnatillo Nurali o‘g‘li

Xalqaro innovatsion universitet

Aniq fanlar, yer kadastrisi va kommunal xo‘jaligi kafedrasini o‘qituvchisi

E-mail: ernaqulovsun1995@gmail.com

ORCID: 0009-0002-0986-8925

Annotatsiya: Mazkur maqolada kutubxonalar foydalanuvchilarining raqamli savodxonligini oshirishning samarali strategiyalari yoritilgan. Raqamli savodxonlik tushunchasi, uning kutubxonalar faoliyatidagi ahamiyati hamda foydalanuvchilarni axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanishga o‘rgatish yo‘llari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari kutubxonachilik tizimini raqamlashtirishda foydalanuvchi kompetensiyalarini rivojlantirish muhimligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: raqamli savodxonlik, axborot texnologiyalari, kutubxonalar foydalanuvchilari, axborot madaniyati, o‘quv dasturlari, media savodxonlik.

Raqamli transformatsiya jarayonlari bugungi kunda barcha sohalarda, jumladan, kutubxonachilik faoliyatida ham jadal kechmoqda. Axborot texnologiyalarining keng joriy etilishi natijasida foydalanuvchilardan nafaqat kitob o‘qish, balki elektron resurslardan foydalana olish, axborotni tahlil qilish va ishonchligini aniqlash ko‘nikmalarini ham talab etmoqda. Shu bois “raqamli savodxonlik” tushunchasi kutubxonalar tizimida alohida o‘rin tutadi.

Raqamli savodxonlik — bu foydalanuvchining raqamli texnologiyalar yordamida axborotni topish, baholash, yaratish va uzatish qobiliyatidir (UNESCO, 2021). O‘zbekiston kutubxonalari ham raqamli jamiyatga integratsiyalashuv jarayonida foydalanuvchilarni bu yo‘nalishda tayyorlashga e‘tibor qaratmoqda. Ammo amaliyotda foydalanuvchilarning ko‘pchiligi raqamli resurslardan to‘liq foydalana olmayotgani, elektron bazalarga kirish va axborotni tahlil qilish ko‘nikmalari yetarli emasligi kuzatiladi. Shu sababli kutubxonalar foydalanuvchilarining raqamli savodxonligini oshirish strategiyalarini ishlab chiqish dolzarb masalaga aylangan.

Tadqiqotning ilmiy asoslanganligini ta‘minlash maqsadida bir necha turdagi metodlar kompleks tarzda qo‘llanildi. Har bir metod raqamli savodxonlikni rivojlantirishning alohida jihatini yoritishga xizmat qildi. Quyida ularning mazmuni, qo‘llanish sohasi va natijaviyligi keltiriladi.

1. Nazariy tahlil metodi

Ushbu metod yordamida raqamli savodxonlik, axborot madaniyati, media ta‘lim va kutubxonalar foydalanuvchilari kompetensiyasi bo‘yicha ilmiy manbalar o‘rganildi.

O‘zbekiston Milliy kutubxonasi, UNESCO, IFLA (International Federation of Library Associations) hamda AQSh, Koreya, Turkiya kutubxonalari tajribalari tahlil

qilindi. Xorijiy adabiyotlar orqali raqamli savodxonlikni o‘lchash mezonlari (digital literacy assessment criteria) tahlil qilinib, mahalliy sharoitga mos model ishlab chiqildi.

Natijada raqamli savodxonlikning to‘rtta asosiy komponenti ajratildi:

1. texnik ko‘nikmalar,
2. axborotni qidirish va baholash qobiliyati,
3. media va axborot madaniyati,
4. raqamli xavfsizlik.

2. So‘rovnoma (anketa) metodi

Raqamli savodxonlik darajasini aniqlash uchun 150 nafar foydalanuvchi o‘rtasida so‘rovnoma o‘tkazildi. So‘rovnoma ikki blokdan iborat bo‘ldi:

A-blok: foydalanuvchilarning texnik imkoniyatlari (kompyuter, planshet, internetga ulanish). **B-blok:** axborotni izlash, tahlil qilish, saqlash va baham ko‘rish bo‘yicha amaliy ko‘nikmalar.

So‘rovnoma Google Form platformasi orqali onlayn shaklda o‘tkazilib, natijalar statistik tahlil qilindi. Shu orqali foydalanuvchilarning 3 ta guruhga ajratilgan raqamli kompetensiya darajalari belgilandi: boshlang‘ich, o‘rta va yuqori.

3. Tajriba-sinov (eksperimental) metodi

Tadqiqot doirasida foydalanuvchilar uchun maxsus qisqa muddatli trening dasturi ishlab chiqildi.

Treninglar “Raqamli kutubxona bilan ishlash”, “Axborot xavfsizligi”, “Media madaniyat asoslari” modullaridan iborat bo‘ldi. Ular 3 hafta davomida Qarshi davlat universiteti va Nukus davlat pedagogika instituti axborot-kutubxona markazlarida amaliy tarzda o‘tkazildi.

Treningdan oldin va so‘ng foydalanuvchilarning raqamli savodxonlik darajasi **pre-test** va **post-test** usullari orqali baholandi. Natijalar foydalanuvchilarning axborotni izlash tezligi 38% ga, elektron katalogdan mustaqil foydalanish qobiliyati esa 45% ga oshganini ko‘rsatdi.

4. Kuzatuv va diagnostika metodi

Foydalanuvchilarning kutubxona sharoitida raqamli resurslardan foydalanish jarayonlari kuzatildi.

Kutubxona xodimlari bilan intervyular o‘tkazilib, foydalanuvchilar duch kelayotgan asosiy muammolar (masalan, elektron katalogga kirishdagi xatoliklar, QR-kodli resurslardan foydalanishdagi qiyinchiliklar) qayd etildi. Diagnostik jadval yordamida foydalanuvchilarning texnik, ijtimoiy va kognitiv raqamli kompetensiyalari aniqlanib, ular uchun individual o‘quv yo‘nalishlari tavsiya qilindi.

5. Statistik va kontent-tahlil metodi

Olingan ma'lumotlar Microsoft Excel va SPSS dasturlari orqali qayta ishlanib, raqamli savodxonlikni oshirish samaradorligi foiz ko'rsatkichlarda tahlil qilindi. Bundan tashqari, foydalanuvchilarning onlayn xatti-harakatlari (elektron kataloglardan foydalanish soni, raqamli resurslarga kirish chastotasi) kontent-tahlil usulida o'rganildi.

6. Model yaratish metodi

Tadqiqot yakunida “Kutubxona foydalanuvchilarining raqamli savodxonligini rivojlantirish modeli” ishlab chiqildi. Model quyidagi bosqichlardan iborat:

1. **Tahlil bosqichi** — foydalanuvchi raqamli ko'nikmasining dastlabki darajasini aniqlash.
2. **O'quv bosqichi** — trening, seminar va individual konsultatsiyalar o'tkazish.
3. **Integratsiya bosqichi** — foydalanuvchilarni elektron platformalarda faol ishlashga jalb etish.
4. **Monitoring bosqichi** — foydalanuvchi kompetensiyalarining o'sishini muntazam kuzatib borish.

7. Taqqoslama tahlil metodi

Xorijiy (AQSh, Janubiy Koreya, Estoniya) va mahalliy kutubxonalarda raqamli savodxonlikni oshirish dasturlari qiyosiy o'rganildi. Masalan, Janubiy Koreyada “Digital Library Academy” loyihasi orqali foydalanuvchilarga onlayn darslar taqdim etiladi, O'zbekistonda esa bu jarayonlar endi bosqichma-bosqich yo'lga qo'yilmoqda.

Ushbu metodlar uyg'un holda qo'llanilganda, foydalanuvchilarning raqamli madaniyati tizimli o'sdi. Eksperiment ishtirokchilarining 70% dan ortig'i o'quv yakunida elektron kutubxonadan mustaqil foydalana olgan, 80% esa raqamli axborotni tahlil qilish va baholashda ijobiy natija ko'rsatgan.

So'rovnoma natijalariga ko'ra, foydalanuvchilarning:

- 38% raqamli kutubxona tizimlaridan foydalanishni qiyin deb hisoblagan;
- 27% elektron resurslardan foydalanish uchun zarur texnik ko'nikmaga ega emasligini bildirgan;
- 35% esa raqamli manbalarni tanlash va ishonchliligini tekshirish bo'yicha aniq mezonlarga ega emasligini qayd etgan.

Eksperiment natijasida raqamli savodxonlik bo'yicha o'tkazilgan qisqa treninglardan so'ng foydalanuvchilarning:

- 72% elektron kutubxonalardan mustaqil foydalana olgan;
- 81% internet manbalarini tahlil qilib, ishonchli axborotni ajrata olgan;
- 64% esa yangi axborot platformalarini o'rganish tashabbusini bildirgan.

Ushbu natijalar raqamli savodxonlikni oshirish bo'yicha tizimli o'quv dasturlari samarali ekanligini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kutubxona foydalanuvchilarining raqamli savodxonligini oshirishda quyidagi strategiyalar muhim ahamiyatga ega:

1. **Raqamli o'quv modullarini joriy etish.** Kutubxonalar foydalanuvchilar uchun onlayn kurslar, videoqo'llanmalar va interaktiv mashg'ulotlarni tashkil etishlari zarur.

2. **Kutubxonachilarning raqamli kompetensiyasini oshirish.** Kutubxonachilar o'zlari raqamli texnologiyalarni chuqur o'zlashtirgan taqdirdagina foydalanuvchilarni to'g'ri yo'naltira oladilar.

3. **Foydalanuvchi ehtiyojiga mos raqamli resurslar yaratish.** Mahalliy sharoitga mos elektron bazalar, audio va video fondlar shakllantirish foydalanuvchilar faolligini oshiradi.

4. **Axborot xavfsizligi va media savodxonlikni integratsiya qilish.** Foydalanuvchilarni feyk axborot, soxta saytlar va plagiat holatlaridan himoyalashga o'rgatish zarur.

5. **Hamkorlik va mentorlik tizimi.** Tajribali foydalanuvchilar yangi foydalanuvchilarga ko'maklashadigan "digital mentorlik" modeli joriy etilishi samarali natija beradi.

Bu strategiyalar foydalanuvchilarning nafaqat texnik, balki tanqidiy fikrlash, axborotni tahlil qilish va madaniyatli iste'mol qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Kutubxona foydalanuvchilarining raqamli savodxonligini oshirish — bu zamonaviy axborot jamiyatining ajralmas talabi. Raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish orqali foydalanuvchilar axborot oqimida mustaqil yo'nalish topadi, tanqidiy fikrlashni shakllantiradi va ilmiy faoliyatda samaradorlikka erishadi. Tadqiqot natijalari kutubxonachilik tizimida raqamli ta'lim dasturlarini joriy etish, foydalanuvchi treninglarini tizimlashtirish hamda axborot madaniyatini oshirish zarurligini ko'rsatdi. Kelgusida bu borada milliy raqamli kutubxona ekotizimini yaratish va unda foydalanuvchi raqamli savodxonligini baholash mezonlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNESCO. *Digital Literacy Global Framework*. Paris: UNESCO Publishing, 2021.
2. Gilster, P. *Digital Literacy*. New York: Wiley Computer Publishing, 1997.
3. Xodjayev, N. "Kutubxonalarda axborot madaniyatini rivojlantirish yo'llari." *Axborot-kutubxona ishi jurnali*, 2022, №3.
4. Nazarov, B. "Raqamli savodxonlik — zamonaviy ta'limning poydevori." *Ta'lim va innovatsiyalar*, 2023, №5.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi".